

90 éve született József Attila

PÉTER LÁSZLÓ

„Keserülő e marxi munka”

A „MARXIZÁLÓ” ÉS A „DEMARXIZÁLÓ” JÓZSEF ATTILA

Illyés Gyula 1929. november 15-én ezt írta naplójába: „József át fogja írni eddigi verseit forradalmiakká, és kiadja *Üsd a tőkét, ne siránkozz* címmel.”

Magától József Attilától tudta meg, amint Haraszi Sándorral, Antal Jánossal és József Attilával együtt jött Sándor Pál Katona József utcai lakásától a körúton a Király utcáig.

Döntsd a tőkét...

Ez az első híradás József Attilának *Döntsd a tőkét, ne siránkozz* címmel több mint egy év múlva, 1931. március 21-én elkészült és túlnyomórészt aznap el is kobzott verseskötetéről.

Már a korabeli kritika észrevette, hogy a költő több versét sajtósággal megváltoztatta. E változtatásoknak kortársi fogadtatása kétféle volt. Akadtak, akik az átdolgozott verseket a költő előnyére könyvelték el, de voltak, akik elítélték, vagy legalábbis főnntartásaikat tették szóvá.

A kommunista Gergely Sándor a kolozsvári Korunkban örömmel nyugtázta, hogy József Attila, „aki az utóbbi években jobbról balra és balról jobbra dülöngélt tanácsalankodva, most, mai új kötetével rálép az útra, amelyen fegyelemmel, felelősséggel és meglévő költői képességeivel hasznosat alkothat”. Szerinte a vers értékmérője: „mennyiben használ annak a küzdelemnek, amely a proletariátus napi harcait a végcél érdekében irányítja”. A kötetnek nem minden verse elégtette ki Gergely efféle igényeit, sőt kifogásolta, hogy azok a versek is, „amelyek a proletárharc vállalásából részt kérnek, egy-egy felelőtlenül rikkantó verssorral elrontják a gondolat s ideológia tisztaságát...” Bizott azonban, hogy József Attila a következő kötetében már mindenhol néven nevezi a gyereket, „és megtanulja képek, hasonlatok, túlságosan elburkolt vonatkozásai nélkül megírni, hogy hová vág tulajdonképpen a fejsze, és miért villan a kasza”.

Hasonlóképpen nyilatkozott a pozsonyi lapban, Az Útban, Fábry Zoltán: „József Attilának eddig is voltak felfigyeltető versei, de nem volt nyílt állásfoglalása.” Most viszont, úgymond: „József Attila hangja: egészség, erő, az osztályharc mindig felújuló tavasza.”

Rokonszenvvel fogadta a kötetet a Népszava kritikus, Jenő József is. Szerinte a kötet minden verse „szintiszta költészet és szintiszta szocializmus”.

A legélesebben Fėja Géza fordult szembe József Attilával. A Bajcsy-Zsilinszky Endre szerkesztette Előőrs című hetilapban, amelyben korábban József Attila versei is megjelentek, *Szélkakas költők* című cikkében rámutatott néhány jellegzetes változtatásra. Az *Ákácokhoz* (1929) című versben a kötetben a *szisszentő* jelzőből *úri szélben* határozó

lett, a keserülő mennyei munkából keserülő *marxi* munka. „József Attila – írta Féja – bizonyára azzal fog védekezni, hogy két esztendő alatt fejlődött, s azóta fedezte fel a marxizmus mezőit. De úgy vélem, hogyha a költő csakugyan fejlődik, akkor igazán nincsen szüksége arra, hogy a már megírt verseit átírja. Ha valaki fejlődik, fejlődését új alkotások rohamos előretörése szokta bizonyítani. Előretör ilyenkor, s nem a tegnapt mázolja át.”

Megértőbben, de fönntartásait hangoztatta Fenyő László is a Nyugatban. Fölrottta József Attilának, hogy török-szakad, ő proletárköltészetet akart adni; a proletariátus osztálytudatos hangja akart lenni, s ezért megalkudott a költészet rovására. *Aradat* című versében pl. fölösleges szakaszt ragasztott versének végére, hogy a proletárokat idézhesse. Másutt kicserélt jelzőket. A *Dörmögőben* így lettek a *haragvó* ludakból *proletár* ludak. Ady-hatásként könyvelte el, hogy a vékony versesfüzetben háromszor is szerepel az *úri szél*. Freudi alapon magyarázta József Attila kedvelt jelzőjét: „*lág*y a tanya, *lág*y buggyanás, *lág*y a táj, *lág*y bánat, *lág*y talaj, *lág*yan elülünk, *lág*yan zsongva – amint látható, nem is valami meglepő összetételekben használja. Nem zárkozhatom el a fel-toluló ötlet elől, hogy a költő e gyakori lágyságát tudatalattijának árulkodó vallomásként fogadhatjuk el, szemben a tudatossal, a szándékolttal, miszerint ő harcos, sőt osztályharcos költő.”

József Attila költői tehetségét azonban ő sem vitatta, akár Dsida Jenő az Erdélyi Helikonban. Dsida egyenesen Ady folytatójának tekintette József Attilát. Formaművészetéhez azonban, szerinte, nem társult értékes belső tartalom, programversei mögött nincs aranyfedezet. „Tanyai csendű képeinek fülledt melegét, melyben parasztok egyenesítik és élesítik a fenyegető kaszát, hideg és diszsonáns fuvallattal veri szét egy-egy költőiesített, tudákos *marxi* szólam vagy elvtárs megszólítás. Hideg fejjel megtanult program és ideológia ez József Attilánál.”

A moszkvai Sarló és Kalapács júniusi számában megjelent a Moszkvai Proletár-írók Szövetsége magyar csoportjának platformtervezete, benne a hírhedt mondattal: Kassák a szocialfasizmus, József Attila és Simon Andor a *fasizmus táborában keresi a kivezető utat*. A költő 1931. szeptember 3-án Fábry Zoltánnak panaszolta, hogy irigyei *kimarták* a mozgalomból. Azonos szóval fejezte ki keserűségét az ugyane tájt írt *Bánat* című versében:

Csak egy pillanatra martak ki, csak.

-----
*Egy pillanatra se martak ki, csak
az az elvaduló csahos rám támadt*

Ekkor kezdődött József Attila eltávolodása az illegális kommunista párttól. De nem a szocializmustól. Hiszen még ezután született több nagy szocialista verse (*Munkások, Mondd, mit érlel..., Külvárosi éj*).

Külvárosi éj

Ezek a következő kötetébe, az 1932 októberében megjelent *Külvárosi éj*be kerültek. E verseskötény pontos tükre József Attila útjának a kommunizmustól a szociáldemokráciáig. Ezt a mindössze tizenhét verset tartalmazó, 32 lap terjedelmű füzet fogadtatása is tanúsítja. Voltak, akik nem vették észre a különbséget a két kötet között. Danzinger (Agárdi) Ferenc a Korunkban megjelent bírálatában még a *Dönts a tőkét...* folytatását látta a *Külvárosi éj* verseiben. Lelkesedve, a proletárság legkiválóbb költőjét

köszöntötte József Attilában. A vásárhelyi Pákozdy Ferenc szintén: „Persze, hogy szocialista. Lehet más a koldus költő kétezer évvel az időszámítás kezdete után? Körülbelül az első, kiben a tételes szocializmus elemi hatású költészetté ötvöződött.” Meltatását e lelkes dicsérettel zárta: „Milyen dicsőség, hogy a *Külvárosi éjt* magyarul írta József Attila.”

A Pesti Naplóban Bálint György már észrevette a változást: „Nyugalom van ezekben a versekben, még a leglázázóbbakban is, egy kiforrott művész nyugalma. Különben a lázadó hang ritka. Gyakoribb a komoly rezignáltság.” „A pátoszt nem ismeri ez a költő, hangja mindig egyszerű és emberi.”

A moszkvai határozat után a hazai munkásmozgalom illetékesei is szükségesnek látták, hogy József Attilát *kimarják* maguk közül. A pesti Pákozdy Ferenc a Társadalmi Szemlében mind a *Döntsd a tőkét...*, mind a *Külvárosi éj* versei alapján azt állapította meg, hogy József Attila – nem proletárköltő. „Polgári kritikusok mutattak rá arra, hogy egyes verseit átfésülte, illetve megtűzdelte marxista kifejezésekkel, amelyek, minthogy a versekkel nem voltak szerves összefüggésben, ki is rittak belőlük. Így aztán csak 2-3 olyan verse maradt, amely valóban értéke a szocialista irodalomnak.”

Legértékesebbnek a *Munkásokat* tartotta, de ebben is talált szeplőt. „Ez a nyílt és határozott állásfoglalás azonban csak ebben az egy versben jelentkezik.” A *Külvárosi éj* boncolgatásában olvasható a hírhedt, sokat idézett megállapítás: „Hogy a szövönők nemcsak álmodozni szoktak, hanem heti 10–20 pengőért sorvadnak a szövőgép mellett, arról itt nem esik szó!” Sérelmesnek érezte, hogy a röpcédulát vivő elvtárs kutya-ként szimatol előre, és macskaként fülel hátra. Nagy Lajos a Nyugatban kifigurázta a lapos naturalizmusnak e sematikus igényét: „Úgy kell a költőnek, miért nem írta azt, hogy az elvtárs oroszlánbátorsággal megy előre és sasszemmel néz körül – ez már nem lenne sértő a szocialista kritikus szerint sem a proletárra nézve, mert a sas a madarak, az oroszlán pedig az állatok *királya*.”

Némi elismerést szánt Pákozdy a *Mondd, mit érlel...* című versnek is, de ellenvetései ezt is semmivé tették: „A nyomor egész skáláját szólaltatja meg – de a kérdésre nem válaszol, az okokat felsorolja, de nem jelöli meg az okot és a kivezető utat.” A „kivezető út” később is, negyven éven át, a sematikus irodalomszemlélet iskolai sablonja, mércéje lett.

Pákozdy sommás ítélete szerint József Attila nem az a költő, akit a munkásság vállalhat, „aki olyan, mint amilyenek a »proletárköltőnek« lennie kell.” József Attila szerinte féltőn állt.

Hasonló hangnemben írt az Új Harcos kritikusa, Somodi László. Szerinte a füzetben mindössze öt-hat vers képviseli méltón József Attilát. Kiemelte a *Munkásokat*, a *Külvárosi éjt*, a *Mondd, mit érlel...* címűt. Ez utóbbi, úgymond, „a szocialista szemlélet legmélyebb és legőszintébb átérzése”. Summája mégis kedvezőtlen volt, és a költészet iránt teljesen érzéketlen fölfogásáról tanúskodik: „Hiányzik belőlük az ideológiai összefüggés, némelyik csak verses játék, amelyben talán örömet leli a költő, de a szocialista olvasó semmi esetre sem.”

Illyés a Nyugatban inkább aggályait fejtette ki, nyilván még ő is a *Döntsd a tőkét...* hatása alatt. Megállapításai ugyanis inkább annak, mintsem a *Külvárosi éj*nek verseire érvényesek: „Három-négy hibátlan szakasz után ráeszmél, hogy ő tulajdonképpen forradalmár is, sőt – és itt jön a nehezebbje – tudományosan képzett marxista is.”

Németh Andor A Tollban már észlelte a különbséget a két kötet között. Az előbbiből vonta le megállapítását, hogy József Attila költészetének tehertétele a hang és a tar-

talom gyakori összeférhetetlensége. Az olvasónak gyakran át kell siklania a szöveg fölött, hogy a vers zenéjét élvezhesse, máskor viszont – és éppen legtökéletesebb dalai-
ban – a zene egyenesen ellentmond a szövegnek. Most azonban, írta: „*A Külvárosi éj* új verseiben ez a muzikalitás lehozta a mennyezetről, magába szívta, magához hasonította a marxi világlátótestet, és annak igazsága most az inspiráció belsejéből hevít, bizonyít. Az új versek túlnyomó többsége tiszta szólamú, biztos ívelésű, zárt áramú.”

Erről a kötetről írt Németh László is a Tanúban az 1932. év lírájának áttekintésében. Ítéletében kedvezőtlenül befolyásolta, hogy Agárdi imént idézett cikkében József Attilát a proletariátus nagy költőjeként aposztrofálta. Őt is zavarta a versekben a gyakori *proletár*, az *erdő elvtárs*. Nem tetszett neki ez a hasonlat: *a levelek zizegnek, mint a röpcédulák*. Holott már Agárdi joggal mutatott rá merész újszerűségére: hagyományosan a természeti kép magyarazza az elvontat, a lelki vagy tárgyi világból vett hasonlítotat (*a röpcédula olyan, mint a falevél*); itt azonban megfordítva: a szállongó falevél hasonlít a röpcédulához...

Németh László azt írta: „Van egy szép verse (*Mondd, mit érlel...*), amely megérdemelné, hogy a magyar szegények újsága, ha volna ilyen, vezető helyen hozza.” Illyés szerint: „József Attilának ebben a gyűjteményében van egy sikerült és egy igen sok részletében szerencsés forradalmi, sőt mondhatnám marxista verse (*a Mondd, mit érlel...* és a *Munkások* című).” Márai Sándor szerint: „Van egy verse – a *Külvárosi éj* – mely múlhatatlanul hozzátartozik ehhez a magyar lírához, mint a *Szeptember végén*, a *Vén cigány* vagy az *Őszikék*.”

Medvetánc

Ezt Márai már a *Medvetánc* kapcsán írta. Válogatott verseinek e gyűjteményéből József Attila egyrészt kiostálta „marxizáló” verseit, másrészt a közölteket ismét átdolgozta, demarxizálta. A kritika ezt annál könnyebben észrevehette, mert a költő maga hívta föl rá a figyelmet: „A régi szövegen itt-ott változtattam, kimondott gondolatuk és képzeletük így találóbb forma érzéseimhez.”

Fejtő Ferenc a Szocializmus 1935. februári számában a *Medvetánc* alkalmából először adott átfogó portrét József Attila költészetéről. Egyrészt sajnálta, hogy a költő válogatása mellőzte a *Munkások* és *A város peremén* (eredetileg *Óda*) című verseket, másrészt megelégedve állapította meg, hogy a költő „lefaragta és kihagyta mindazt, ami a tendenciózus szemlélet alapján külső sallangként volt hivatva dokumentálni hovatartozását”. Példaként a *Nyár* című verset hozta föl. Befejezését a költő most a versből szervesen következő sorra cserélte. Helyeselte Fejtő a *Favágó*, *Esik*, *Őt szegény szól* (az *Áradat* átdolgozott változata), *Határ* és *Külvárosi éj* fölvetelét a *Medvetánc*ba. Ez utóbbi háromról állapította meg, hogy legszebb szocialista verseink közül valók.

A *Nyár* különösen alkalmas a marxizálás és a demarxizálás érzékeltetésére. Első megjelenésekor, 1930-ban a 15–16. sor még ez volt:

*egy pillanat és odavan,
amit egy nemzedék remél.*

A *Dönts* a *tőkét...* e két sora:

*csattan a menny és megvillan
elvtársaim: a kaszaél.*

A *Medvetánc* végleges szövegében:

*csattan a menny és megvillan
kék, tünde fényel fönn a tél.*

A *Füst* 7. sora a *Döntsd a tőkét...* kötetben így szólt:

Elszállok, de vad vörös remegés

A *Medvetánc*ban visszaállította a költő az első közlés szövegét: *de a lágy remegés...*

A *Favágó* az új kritikai kiadásban helyesen, a maga időrendi helyén, mindkét változatával helyet kapott. A 15 soros vers a 8. sortól teljesen új. Különösen az utolsó szakasz, a 11–15. sor. Az 1929-i első megjelenésben:

*Visongj, szívem, mi közünk ahhoz,
hogy zördülő ujjakkal kapdos
belénk a bú? Csapódj a sorshoz!
Csupán a pusztaság rikoltoz, –
az ember szétnéz, mosolyog.*

A *Döntsd a tőkét...* kötetben ugyane versnek az utolsó versszaka általánosan így ismeretes:

*– Ejh, döntsd a tőkét, ne siránkozz,
ne szisszenj minden kis szilánkhoz!
Ha odasujtsz körül a sorshoz,
az úri pusztaság rikoltoz –
a széles fejsze mosolyog.*

A *Beszél a tej* 1931-ben a Népszavában jelent meg. 7. sorának utalása az ismert szociáldemokrata plakátra vonatkozott, a kalapácsos emberre:

Várok a Vörös Óriásra

A *Medvetánc*ban már kizárta a költő ezt a gondolatársítást, de megőrizte a munkásosztályba vetett hitét:

Várok a Dolgos Óriásra.

A *Döntsd a tőkét...* kötet *Áradat* című verse a *Medvetánc*ban *Öt szegény szól* címmel, alaposan átdolgozva, első és utolsó szakasza nélkül kerül elénk. Nincsenek benne megszólítva a munkanélküli proletárok, nem habzik benne vérrel a világ... Benjámín László szerint a korábbi jó, de egyenetlen versből nagy vers lett. Az elhagyott versszakoknak – mutatott rá Fenyő László egykori észrevételével egybehangzóan – nem volt szerves kapcsolatuk a vers egészével, a *Kalevalát* idéző, búvölő-átkozódó, képeit a vízi világból merítő folklorisztikus hanggal. „Egy másik vers szakaszai ezek, amelyek csak versképletükben, hangzásukban azonosak a többivel; önmagukban jók, de mások, a modern munkáséletet (sztrájk), a munkásmozgalmat idézők; szerkezetében bontják meg a verset, így az kétszer kezdődik, és kétszer fejeződik be.” Azt a föltevést, hogy József Attila öncenzúrája működhetett volna a két strófa elhagyásában, Benjámín kizárta. „Ami pedig – írta – az ügyézt izgathatta, vádemelésre készíthette volna, nem bennük, hanem a többi szakaszban van. Ekkora műtétet pusztán az ügyész miatt József Attila nem végzett volna; de hát a két szakasz elhagyásával nem csonkította meg, ellenkezőleg: ezzel tette egészé a verset – ezzel és a meghagyott szövegben a néhány változtatással.”

Fejtő Ferencével azonos szóval nyugtázta Féja Géza a kassai Magyar Írásban a *Medvetánc*nak a korábbi két kötettel szemben előnyösebb költői arcélét. József Attilát, úgymond, félreértették, de ennek ő az oka, mert ő maga is félreértette önmagát, útját, hivatását. Harcos költőnek készült, holott alkata más. „Úgy látszik – írja Féja –, némi-képpen József Attila is sejtí ezt, mert versei osztályharcos dudorait eléggé *lefaragta*. Egyre inkább csak költő akar lenni, s így természetesen versei különb szociális súlyt és jelentőséget is kapnak, mint mikor nem neki termett szerepbe akarta kényszeríteni őket.” Mozgalmi költeményei helyett az apjáról, anyjáról írott verseket emelte ki, és az *Óda* újszerűségét mutatta föl: „Egészen új hang ez: a szerelem mint természettudományi ihlet.”

A Nyugatban Halász Gábor leszögezte, hogy József Attilának legnagyobb ellensége a pártprogram. Elégedetten állapította meg, hogy válogatásából pártos verseinek legnagyobb része szerencsére kimaradt. Egri Viktor a pozsonyi Magyar Figyelőben szintén József Attila javára írta a válogatott versek mérsékelt hangvételét: „Rokon-szenves vonása, hogy gyűjteményes kötetében forradalmiságát nem akarja agitatori hanggal alátámasztani: a kötet egyöntetűségével így megnő a költő művészi hitele és szembetűnőbb eredeti hangja. Ami képet a nyomor, a külváros üszke szül, azt meleg színhatásokkal ragadja meg, kemény proletáröntudata már nem csalja tévútra, a költő győzedelmeskedik a pártember felett, a vers maradandóbb, igazibb veretű.”

Bálint György visszapillantva a *Dönts a tőkét...* korszakára, ezt úgy jellemezte: „az ércesen kopogó lázadó verseké”. Szerinte az ezekben megfogalmazott indulat József Attila egész költészetének egyik legjellemzőbb és legfontosabb alapvonása. Nem csoda tehát, ha rosszalta a *Medvetánc* rostáját és átdolgozásait: „Hogy ebből az összefoglaló kötetéből különösképpen kihagyta néhány legismertebb harcos élű versét, másokat viszont »enyhített«, átstilizált – ez inkább hirtelen zavarra és elbizonytalanodásra mutat, mint mélyebb átalakulásra.” Érezhetően sajnálattal állapította meg: „Legutolsó verseiben már nem találjuk a lázongó dac erős hangjait. Ezek a versek elszigetelődésről, magán[y]os keserűségről, önmagába merülésről vallanak.” Azt azonban Bálint György helyesen vette észre: „Lázadó dacát a költő mintha önmaga ellen fordítaná.”

Nem vette viszont észre, hogy József Attila éppen ezzel lett proletárköltőből nemzeti klasszikus.

A Munkások

Még a fanyalgó szektások is elismerték a *Munkások* című vers jelentőségét, s látuk, hogy Illyés is, Fejtő is nagyra tartotta. Fejtő sajnálta, hogy József Attila kihagyta a *Medvetánc*ból.

Újabban előkerült átdolgozásának ismeretében talán jobb is, hogy kimaradt.

Kiss Ferenc, József Attila kéziratának szenvedélyes gyűjtője nemrégiben Hamburgban (!) megvett egy irattartóra való kéziratot, kivágot. Föltevése szerint Németh Andor hagyatékából került rejtélyes úton a kereskedelembe, s az az anyag lehetett, amelyből Németh Andor 1938-ban összeállította József Attila összes verseinek első kiadását. Németh Andor helyes ítéletére vall, hogy a *Munkások* szövegének közlésében mellőzte ezt az átdolgozást, bár annyit megtehetett volna, hogy – ha nem is a kötetben, de a költőről szóló későbbi írásaiban – ismerteti az átdolgozás tanulságait.

A *Munkások* átdolgozása ugyanis nem hasonlít sem a *Favágó*, sem az *Áradat* (Öt szegény szól) esetéhez. Kétségtelen demarxizáló szándéka ez esetben a vers elrontására szorította a költőt. A *Külvárosi éj*ben és azóta minden József Attila-kötetben az első sor így hangzik:

Forgolódnak a tőkés birodalmak,

József Attila a *tőkés* jelzőt *modern* alakra változtatta. Annyira szabadulni akart a marxista szókinccstől, hogy mondanivalójának lényegét lúgozta ki. Hiszen nem kell ahhoz marxista meggyőződés, hogy ma is tudjuk: a harmincas évek világválsága a tőkés gazdagságból fakad, s ebből születtek a háborúk, a készülődő második világháború is.

Gyönyörű stilisztikai alakzat, inverzió – szabatosabban hypallagája – a 7. sor:

*kis, bűvő országokra rálehel
a tátott tőke sárga szája. Párás
bűdösségfelhő lep bennünket.*

Ez is áldozatul esett a költő demarxizáló lendületének, csakhogy a *tőke* szótól megszabaduljon:

az új hódítók sárga szája.

Értelmetlenné vált ezzel a színjelző, hiszen ennek szerepe éppen az arannyal való gondolatársításban (*a sárga tőke tátott szája*) állt.

Teljesen összekuszálta, elerőtlenítette a költő az utolsó szakasz elejét és végét. A közismert szöveg helyére ezt a színtelen-szagtalan változatot szánta:

*De már nem nép ez, hanem a munkásság,
a gondolkodó, vasba öltözött.
Kiállunk érte, mint a kémény: lássák!
És bűvünk érte, mint az üldözött.
A történelem futószallagára
szerelve ígyen készül a világ,
hol főszegezzük majd a sötét gyárra
az embersors kovácsolt csillagát!*

Ha ma, a vörös csillag nevében negyven éven át elkövetett bűnök után jogos is az ellenszenvünk e jelképpel szemben, ezt semmiképpen sem vetíthetjük vissza századunk elejére, amikor a magyarság legjobbjai a szocializmus hitében az emberség és a szabadság jelképét látták a betlehemi csillag utódában, az ötágú csillagban. Ezt letagadni, kivált megtagadni – történelmietlen. Az volt már akkor, amikor József Attila akarta megszabadítani tőle versét azzal, hogy elvonatkoztatta a munkásmozgalomtól, és az általános emberség jelképévé próbálta tenni.

A textológia egyik föloldatlan ellentmondása, antinómiája a költői szándék megítélése. Nincs ennél ingatagabb valami – hangoztatja Dmitrij Lihacsov, az orosz filológia nesztora. Valóban: a költői szándék folyton változhat, s ennek lecsapódása, megtestesülése a változat. Általános elv *az utolsó kéz, az ultima manus* tisztelete. Ebben az esetben kétségtelen, hogy a *Munkások* imént bemutatott átdolgozása későbbi a *Külvárosi éj*beli egyetlen megjelenésénél. A dogmatikusan érvényesített textológiai elv szerint tehát ezt kellene főszeveggként közölni a kritikai kiadásban és nyomában minden ezentúl megjelenő népszerű összesben.

Nem hiszem azonban, hogy akadna textológus, aki ezt megtenné. Annyira nyilvánvaló, hogy ebben az esetben a költő túllőtt a célon: változtatásaival – *sit venia verbo* – kiherélte versét; meghamisította, történelmietlenné tette.

Számolunk tehát József Attila demarxizáló szándékával, el is fogadjuk a *Medvetánc* új, költőibb változatait, de a *Munkások* elrontott változatát csak mint adalékot, a szövegváltozatok közt közöljük. Tanulmányképpen, hogy nem minden költői változtatás van javára a műnek.

JEGYZET

Idézeteim Stoll Béla kritikai kiadásából (1984) és a Bokor László gyűjtötte, Tverdota György gondozta *Kortársak József Attiláról* (1987) című gyűjteményből valók. Benjámin Lászlót az Új Tükör 1978. március 26-ai száma nyomán idézem. Az *Ákácokhoz* két változatának tanulságait a Tiszatáj 1980. áprilisi számában Tasi József elemezte. József Attilának proletárköltőből nemzeti klasszikussá érése folyamatát már az Alföld 1962. novemberi–decemberi számában föl-vázoltam. (Az Irodalomtörténeti Közlemények nem merte közölni; Mocsár Gábor merte.) Ezzel párhuzamos *József Attila a dogmatizmus ellen* (Szegedi Egyetem, 1963. ápr. 10.) című cikkem, amely a bölcsészeti kar szektásainak dühét hívta ki ellenem. – Köszönöm Kiss Ferencnek a *Munkások* átdolgozott változatáról rendelkezésemre bocsátott fénymásolatot.

TASI JÓZSEF

„Ady emlékezete”

Ilia Mihálynak, szeretettel

Ez az egyetlen költemény, amelyet József Attila a Bartha Miklós Társaságnak írt. Az alkalom: a *Magyar ifjúság Ady-emlékünnepélye* 1930. március 23-án. Aznap, vasárnap délelőtt 11 órakor leplezték le a Kerepesi temetőben Ady Endre síremlékét, melyet Csorba Géza készített, az ünnepélyre pedig este negyed kilenckor került sor, a Vigadó nagytermében.

A vers minden bizonnyal az ünnepély előtti utolsó pillanatban nyerte el végleges formáját. Erre vall maga a Hatvany Lajos által megőrzött kézirat, amelyen a költő még a vers letisztázása után is javított-alakított; a sietős ajánlás: „Hatvany Lajosnénak szeretettel és szeretettel”, valamint a keltezés: „Istenhegy, 1930. márc. 23. este 8-kor Hatvanyéknál.”¹

Bizony, már sietni kellett a Vigadóba, a negyedórával később kezdődő ünnepélyre. No, az se nagy baj, ha elkéstek, mert a költő a fennmaradt meghívó szerint a program kilencedik előadójaként szerepelt, Vajthó László, Földessy Gyula és Féja Géza emlékbeszéde, Illyés Gyula ünnepi verse, Móricz Gyöngyi és Baló Elemér szavalata, valamint néhány megzenésített Ady-vers előadása után. József Attilát viszont Veress Sándor követte, aki Bartók- és Kodály-dalokat adott elő zongorán. (Hatvany Lajos tévesen tulajdonítja március 22-ét az ünnepség napjának.)

Az *Ady emlékezete*, ez a Szabolcsi Miklós szavával: „ó dai formában tartott ünnepi beszéd”, N. Horváth Béla szerint „József Attila barthás korszakának talán legtisztább tükré.”² Magam is nagyon fontosnak vélem, ezért rekonstruálom keletkezésének és előadásának körülményeit, a fennmaradt dokumentumok alapján.

Nem elhanyagolható, hogy Fábíán Dánielt a BMT országos vihart kavart 1929. december 15-i I. Országos Kongresszusa után elbocsátották a budapesti Bethesda kórházból. Felkereste Varró Istvánt, a Századunk szerkesztőjét, és előadta gondjait. Varró Jászi Oszkárhoz írott 1930. január 13-i leveléből tudjuk, hogy Fábíán állása 1930. február 1-jén szűnt meg.³ Ezután utazott Köveskálra, szülőfalujába praktizálni s egyben kívánni, hogy a BMT helyzete normalizálódjék. Távollétében a helyettese, Könyves